

ACADEMICIANUL ANATOLI KOVARSKI, UNUL DINTRE FONDATORII ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A RSS MOLDOVENEȘTI

DOI: 10.5281/zenodo.2907692

CZU: 001.89:63(478)(092)

Doctor în științe fizico-matematice **Iulia MALCOCI**Doctor în istorie **Ion Valer XENOFONTOV**

Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”

Centrul de Cercetări Enciclopedice

ACADEMICIAN ANATOLI KOVARSKI, ONE OF THE FOUNDERS OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE MOLDAVIAN SOCIALIST SOVIET REPUBLIC

Summary. The study is dedicated to agronomist Anatoli Kovarski (1904-1974), founding member of the Academy of Sciences of the Moldavian SSR. Special emphasis was placed on archival materials, iconographic sources, which develop new aspects of the scientist's scientific and private biography. The scientific activity of the researcher was carried out in parallel with the didactic and administrative one.

Keywords: Anatoli Kovarski, academician, agronomist, plant selection and genetics, Academy of Sciences of the Moldavian SSR.

Rezumat. Studiul este dedicat agronomului Anatoli Kovarski (1904–1974), membru fondator al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Sunt puse în valoare materiale inedite din arhive și surse iconografice care dezvoltă noi aspecte din biografia științifică și privată a savantului. Activitatea științifică a cercetătorului a fost desfășurată în paralel cu cea didactică și administrativă.

Cuvinte-cheie: Anatoli Kovarski, academician, agronom, selecția și genetica plantelor, Academia de Științe a RSS Moldovenești.

Acad. Anatoli KOVARSKI
(1904–1974)

Anatoli Kovarski s-a născut la 24 ianuarie 1904 [1] în satul Popovka, în apropierea orașului Konotop, regiunea Cernigov, Ucraina. De naționalitate era evreu. Provenea din familia agronomului Froim Hațkelevici (Efim Haritonovici) Kovarski (1866–1943) [2]. Mama sa, Rahil Eizerovna (Raisa Isacovna) Gurvici (d. 1945) a fost fiica proprietarului unei fabrici de perii din Rostov-pe-Don.

A învățat la Școala Reală din orașul Sumî, apoi la cea din Harkov (1912–1920). În decembrie 1920 a devenit student la Institutul Agricol „V. V. Dokuceaev” (fostul Novo-Alexandriisk) din Harkov, pe care îl absolvă în 1924, fiind specializat în domeniul creșterii plantelor și selecției, agronom (Diploma nr. 4359). A fost repartizat la serviciu în Rezervația Naturală Askania-Nova (ulterior, Rezervația de Stat „Ciapli”), regiunea Herson, Ucraina, unde a lucrat șef al câmpului experimental (1924–1926) și șef al Stației de Selecție a Plantelor (până în 1930).

Inițial, A. Kovarski a studiat minuțios istoria culturilor de câmp din Askania-Nova și a buruienilor, schimbările climatice și perfecționarea instrumentelor agricole timp de 100 de ani. Atât în rezervație,

cât și în expedițiile întreprinse a cercetat soiurile de grâu din regiunile muntoase ale Crimeii, descriind un șir de soiuri noi de grâu sălbatic cu un singur grăunte și adunând o colecție bogată de grâu de toamnă și de grâu dur. La inițiativa lui A. Kovarski și cu implicarea sa directă în rezervație a fost creat un punct de sprijin pentru Institutul Unional de Botanică Aplicată. În această perioadă el a studiat lucrările academicianului N. I. Vavilov (1887–1943) și ale membrului corespondent N. N. Kuleșov (1890–1968).

Prima lucrare științifică (o coală de tipar) a publicat-o în 1928 în Buletinul rezervației, v. VI *Opyt izucheniya kunzhuta v usloviyakh Goszapovednika „Chapli”* (b. Askaniya-Nova) na fitoselektsionnoy stantsii (Experiența studierii susanului negru în condițiile Rezervației de Stat „Ciapli” (fosta Askania-Nova), la Stația de Selecție a Plantelor). În același an, în Buletinul rezervației au mai apărut două lucrări cu un volum total de 2,45 coli de tipar, una fiind *Sortoispytanie khlopchatnika v sukhi-kh usloviyakh na fitoselektsionnoy stantsii zapovednika „Chapli”* (b. Askaniya-Nova) (Testarea soiurilor de bumbac în condiții aride la Stația de Selecție a Plantelor din Rezervația „Chapli”) (fosta Askania-Nova) [3].

În perioada 1928–1931 a publicat lucrări variate sub aspectul tematicii științifice privind: condițiile climaterice; tehnica și organizarea agriculturii din Rezervația Askania-Nova; culturile de susan negru, arahide (alune de pământ); cosacul – peștele de apă dulce; istoria cultivării bumbacului în sudul Ucrainei.

În octombrie 1930, A. Kovarski s-a transferat la Institutul de Mecanizare și Electricitate a Agriculturii din Harkov, Catedra de fitotehnie. Lipsa bazei experimentale l-a făcut să se transfere, în 1933, la baza experimentală a colhozului „Poleakov” aflată în gestiunea Institutului de Soia și Culturi Noi din Herson. În 1935 se transferă la Institutul Agricol „A. D. Țiurupa” din Herson (azi, Universitatea Agrară de Stat din Herson) sub conducerea profesorului I. I. Podgornii. În fișa personală scrie că în 1935–1941 a activat la această instituție în calitate de conferențiar universitar (docent), iar din 1938 – șef al Catedrei de selecție și producere a semințelor.

În acea perioadă, manifesta un interes aparte față de problema introducerii de noi culturi, aflându-se sub influența lucrărilor lui N. Vavilov, I. Miciurin și ale altor specialiști în domeniu. A studiat zeci de culturi noi și sute de mostre, îmbogățind „fitotehnia socialistă”, inclusiv cu bumbac, chenaf, iută, parțial iarba-fiarelor, pistornic ș.a. Din culturile oleaginoase studiate menționăm arahidele, susanul negru, ridichea oleaginoasă, ricinul ș.a.; din culturile leguminoase – mazărea-cu-crustă, soia, năutul, noile sorturi de fasole și forme de linte; din cerealele pentru pâine și culturile furajere – meiul negru, sorgul, secara de toamnă, amaranta, precum și o serie de culturi alimentare – cartoful-dulce, dovleacul captat, dovleacul turcesc, vișina peruană, ridichea japoneză Daicon, bama. Aceste soiuri de plante au fost studiate și evaluate diferit, dar recunoscute ca destul de promițătoare pentru fitotehnia sudică. Unele dintre ele au fost implementate în „fitotehnia socialistă” în regiunile de sud ale URSS.

În dosarul personal se află o informație biografică de 15 pagini dactilografiate, semnată la 8 septembrie 1965 de rectorul interimar al Institutului Agricol din Chișinău, I. Pilenko, și de însuși A. Kovarski, care confirmă toate datele din biografia scrisă. Se specifică, printre altele, că lucrarea sa *Pshenitsy gornoy chasti Kryma* (Grânele în partea muntoasă a Crimeii), publicată în lucrările Institutului de Botanică Aplicată, a servit drept temelie pentru Consiliul științific al Institutului Unional de Fitotehnie de a-i aproba titlul de cercetător științific superior, iar apoi a-i atribui gradul de doctor (candidat) în științe agricole (1936). În lista publicațiilor această lucrare figurează în *Trudy prikladnoy botaniki*, t. XXII, vyp. 2, 1929 (două coli de tipar), însă, din păcate, nici în dosarul personal, nici în fondul per-

sonal al lui A. Kovarski nu găsim vreo copie a actelor ce ar confirma gradul de doctor și titlul de cercetător științific superior, precum nu este confirmat prin alte acte nici titlul de conferențiar universitar (docent).

În autobiografie scrie că în 1940 Consiliul științific al Institutului Agricol din Voronej a audiat teza sa de doctor (habilitat) dedicată soiurilor de grâu sălbatic din Crimeea și în același an Comisia Superioară de Atestare i-a conferit gradul de doctor (habilitat) în științe agricole și titlul de profesor universitar la specialitatea „Genetica și selecția plantelor agricole”. Iarăși, și în dosarul personal, și în fondul personal lipsesc acte sau copii ale actelor ce ar confirma gradul și titlul corespunzător.

După evacuarea din Harkov a predat la Școala Medicină Agricolă din Kaplanbek, Kazahstan (06.IX.1941–12.IV.1942), apoi a fost șef al Catedrei de fitotehnie și selecție a Institutului Agricol din orașul Frunze (azi Bișkek), Kirghizia (15.IV.1942–25.VIII.1944). În fișa personală este notat că începând cu ziua de 25 august 1944 (zi când a fost eliberat de la institutul din Bișkek), activează în calitate de șef de catedră la Institutul Agricol „M. Frunze” din Chișinău – Catedra de selecție și producere a semințelor [4]. Scopul venirii în RSS Moldovenească îl argumenta ca fiind „acela de a cumula activitatea pedagogică la Institutul Agricol „M. Frunze” cu cea de selecție și de cercetări științifice complexe în domeniul geneticii culturilor de câmp din regiunile de sud” [5].

Din 1945 a fost șef al Stațiunii Experimentale de Selecție Genetică a institutului, iar prin cumul a activat în funcția de șef al Secției de Genetică a Plantelor a AȘ a RSSM (1957–1974). Potrivit datelor din stenograma ședinței Biroului CC al PC(b)M din 12 iunie 1946 cu privire la structura organizatorică a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS, Anatoli Kovarski este prezentat ca un bun organizator, „cunoaște lucrătorii locali, un om cu un orizont mare” [6].

La 15 mai 1956, Prezidiul Filialei Moldovenești a AȘ a URSS l-a propus pe Anatoli Kovarski drept candidat pentru postul vacant de membru titular al Academiei Agricole a URSS [7]. În același an a fost inclus în componența Consiliului de coordonare a activității științifice în republică pe lângă Sovietul de Miniștri al RSSM [8].

În RSS Moldovenească a pus baza științifică de ameliorare și producere a semințelor hibride de porumb (foto 1, 2). A studiat multitudinea de forme de porumb ce se cultivau în Moldova mai bine de 200 de ani, reproducând noi soiuri și hibrizi [9]. A elaborat o serie de hibrizi de porumb pentru care au fost obținute brevete de invenție: „Chișinău-109”,

Foto 1. Hibrizi de porumb creați de acad. A. Kovarski.
Muzeul Științei al AȘM.
Fond foto. Cota arhivistică: 00526.

„Chișinău-150”, „Chișinău-161”, „Chișinău-167”, având o schemă îmbunătățită pentru cultura semințelor selecționate [10] (foto 3). Soiul de fasole „Chișinău standard” a fost distribuit și în Ucraina [11]. În anii de secetă 1945–1946, soiurile de mazăre cu crustă au dat roadă de câteva ori mai mare decât fasolea! Aceste soiuri nu și-au găsit însă aplicarea în perioada foametei organizate din RSSM (1946–1947).

Au fost create noi soiuri de mazăre cu crustă: „Chișinău nr. 1” pentru boabe și „Chișinău nr. 5” furajer. Totodată, până în 1965, în „fitotehnia socialistă” a fost introdusă soia, fiind create varietăți de soia rezistente la secetă și, totodată, timpurii și cu recoltă bogată în condițiile climatice ale Moldovei [12]. Împreună cu subalternii săi a creat o colecție genetică de specii tradiționale pentru Moldova (grâu, porumb, fasole, mazăre, mei, sorg, năut) și de specii noi (arahide, maș, vigna). De menționat că unele soiuri nu și-au găsit implementare, fiind studiate de generațiile ulterioare de geneticieni. A inițiat investigații în domeniul cito-embriologiei și mutagenzei induse.

Rezultatele cercetărilor sale au fost publicate în circa 200 de lucrări științifice, regăsindu-se în tezele de doctorat (candidat) (50 la număr) și în tezele de doctor (habilitat) (4 la număr) ale discipolilor. Principalele lucrări sunt consacrate creșterii grâului, arahidei, producției de semințe, tehnologiei de cultivare a culturilor agricole, înfloririi și formării fructelor. A fost implicat în implementarea de noi soiuri de grâu, fasole și porumb în condițiile Moldovei și ale Ucrainei. A obținut soiuri mutante noi de porumb [13].

Din dosarele altor membri fondatori ai Academiei de Științe a RSS Moldovenești aflăm că lui A. Kovarski, prin Hotărârea nr. 325 din 1 august 1961 a Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești „Cu privire la aprobarea membrilor titulari și a membrilor corespondenți ai

Foto 2. Acad. A. Kovarski pe terenul experimental,
anii 1960. Muzeul Științei al AȘM.
Fond foto. Cota arhivistică: 00098.

AȘ a RSS Moldovenești”, i-a fost aprobat titlul de membru corespondent anticipat, înființarea AȘ a RSSM fiind anunțată la 2 august în sala Teatrului Muzical Dramatic „A. S. Pușkin” (azi, Teatrul Național „Mihai Eminescu”) de președintele Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești A. F. Diordița (1911–1996). Acest moment este trecut cu vederea atât în autobiografia sa, cât și în informația biografică din dosar.

În dosarul personal găsim aprecieri ale activității științifice și administrative din partea mai multor organizații și oameni de știință în susținerea de a fi ales membru titular al Academiei de Științe a RSSM (1965). De altfel, dosarul din Arhiva Centrală a AȘM începe cu anul 1965, atunci când A. Kovarski a fost înaintat în calitate de candidat la titlul de academician. Menționăm că Anatoli Kovarski a fost înaintat drept candidat pentru a fi ales membru titular al AȘ a RSS Moldovenești de Consiliul Științific Mare (Bol'shoy Uchenyy Sovet) al Institutului Agricol „M. Frunze” din Chișinău, de Consiliul Științific Comun al Secției de Genetică a Plantelor și a Stațiunii Experimentale de Selecție și Genetică a Culturilor de Câmp al aceluiași institut, precum și de alți 15 academicieni, membri corespondenți, profesori universitari de la diferite academii și institute agricole din URSS, preponderent din Ucraina. Candidatura sa a fost susținută de consiliile științifice și catedrele institutelor și academiilor agricole, de organizațiile de profil din Ucraina, Rusia, Estonia, Belarus, Armenia, Tadjikistan, Azerbaidjan, Uzbekistan, Gruzia și Moldova, precum și de academicieni, profesori, șefi de organizații de cercetare științifică și de partid, de cărmuirile unor colhozuri și soviete raionale ale structurilor de producție din RSSM. Aceste scrisori și telegrame de înaintare și susținere a candidaturii lui A. Kovarski completează, în principal, cele peste 300 de file din dosarul personal.

Foto 3. Acad. Anatoli Kovarski în discuții cu m.c. Tihon Cealâc. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00214.

Dosarul mai conține un extras din Ordinul nr. 136 din 19 iunie 1965 al Ministerului Agriculturii al URSS, prin care A. Kovarski și organizația unde activa au fost confirmați drept autori ai soiului de fasole cu trunchi; certificatul cu drept de coautor (împreună cu S. Pânzaru) nr. 125 privind soiul de soia furajeră „Chișinău I”, înregistrat la 7 iunie 1965 la Comitetul de Stat pentru Descoperiri și Invenții al URSS. La 7 iunie 1965 a fost înregistrat și Certificatul cu drept de coautor nr. 141 privind hibridul de porumb „Chișinău 109 M” (împreună cu V. Ciukovski și T. Cealâc). Totodată, fondul personal conține adresări de felicitare cu prilejul aniversărilor a 60-a și a 70-a a savantului de la diferite organizații, discipoli și colegi.

Concomitent cu activitatea științifică, a desfășurat o amplă activitate obștească. Anual ținea lecții în cadrul Societății republicane privind diseminarea cunoștințelor științifice și politice, fiind, din 1947, membru al Prezidiului, iar din 1955 primul adjunct al președintelui societății. Din 1955 a fost membru al colegiului de redacție al revistei „Zemledelie i zhivotnovodstvo”, iar din 1968 – președinte al Societății Geneticienilor și Selecționarilor din Moldova.

A fost deputat al Sovietului Suprem al RSSM de legislatura a VI-a (1963–1966). Nu a fost membru de partid și nu s-a deplasat peste hotarele URSS. Totodată, nu a făcut serviciul militar. De menționat că semnătura lui A. Kovarski se regăsește pe scrisoarea din 10 mai 1960 adresată conducerii RSS Moldovenești privind solicitarea de a închide Catedrala din centrul Chișinăului [14].

Pentru activitatea sa a fost distins cu Medalia „Pentru Vitejia în muncă în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei 1941–1945” (1946). Prezidiul Sovietului Suprem al URSS l-a decorat cu: Ordinul „Drapelul Roșu de Muncă” (1949); Ordinul „Lenin” (1957);

Foto 4. Certificat de participare la Expoziția Unională de Agricultură (Moscova, 1940). Fondul personal nr. 3, Arhiva centrală a AȘM.

Ordinul „Insigna de Onoare” cu prilejul aniversării a 60-a (1964). I s-a acordat titlul „Om Emerit al Științei și Tehnicii al RSS Moldovenești” (1946).

A participat la expozițiile realizărilor economiei naționale din Moscova (1939, 1940, 1941), obținând adeverințe de participare (foto 4), iar în 1957 și 1958, pentru performanțe excelente, a primit medalia mare de argint și medalia mică de aur corespunzător, precum și alte diplome, de asemenea, Medalia jubiliară „Întru comemorarea a 100 de ani de la nașterea lui I. V. Miciurin” din partea Academiei Agricole Unionale „V. I. Lenin” (1955).

Prezintă interes diversitatea diplomelor pe care Anatoli Kovarski le-a obținut pe parcursul activității sale științifice – documente ce reflectă particularitățile politico-ideologice ale epocii. El a fost distins cu: Diploma de Onoare a Comitetului Central al Komsomolului din Ucraina (1939); Diploma de Onoare a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Kirghize (1943); Diploma de Onoare a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești (1945). A obținut mai multe adeverințe de participare și diplome cu prilejul expozițiilor agricole republicane (foto 5). A primit diplome de recunoștință de la Societatea unională privind diseminarea cunoștințelor științifice și politice (1953, 1957, 1961, 1962). Cu diferite ocazii a primit o serie de diplome de onoare (100 de ani de la nașterea lui V. I. Lenin, 50 de ani de la înființarea URSS etc.) atât de la Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, cât și din partea Institutului Agricol „M. Frunze” din Chișinău.

Interesant este faptul că în materialele fondului personal, pe care le-a depus la Arhiva Centrală a AȘM familia Kovarski, găsim o diplomă acordată cu prilejul a „40 de ani de la formarea RSS Moldovenești”, de fapt fiind vorba de aniversarea a 40-a de la fondarea RASSM (1924).

Foto 5. Diploma de Onoare primită cu prilejul a 40 de ani de la formarea RSS Moldovenești și a PCM.
Fondul personal nr. 3, Arhiva centrală a AȘM.

Diploma de Onoare a Institutului Agricol „M. Frunze” din Chișinău, scrisă în limba rusă, Diploma de recunoștință primită de la Societatea unională privind diseminarea cunoștințelor științifice și politice, precum și alte diplome din acele timpuri au ca epigraf cuvintele: „Pod znamenem marksizm-leninizma, pod rukovodstvom Kommunisticheskoy Partii – vpered, k novym pobedam v kommunisticheskom stroitel’stve! (Sub drapelul marxism-leninismului, sub conducerea Partidului Comunist – înainte, spre noi victorii ale comunismului!).”

Atât în dosar, cât și în fondul personal lipsesc acte ce ar confirma gradele și titlurile științifice obținute. Găsim în schimb biletul de deputat, legitimația de academician (foto 6) și permisul de intrare în sediul Academiei ale academicianului A. Kovarski.

Foto 7. I. I. Libershteyn. Polveka v poiske. Chișinău, 1992.

Foto 6. Legitimația de academician.
Fondul personal nr. 3, Arhiva centrală a AȘM.

A fost căsătorit și a avut trei feciori. Soția sa, Dora Abramovna Kleiman (1903–1978), a fost agronom-microbiolog.

Acad. A. Kovarski a decedat la 30 ianuarie 1974 la Chișinău. Cu prilejul a 100 de ani de la naștere, la Academia de Științe a Moldovei, la Universitatea Agrară de Stat din Moldova, precum și pe casa unde a locuit familia Kovarski (str. A. Șciusev nr. 101) au fost instalate plăci comemorative.

Discipolii lui A. Kovarski remarcă nu doar calitățile sale profesionale, ci și umane. Astfel, în cartea biografică ce i-a fost consacrată (foto 7), membrii corespondenți V. Siminel și A. Palii afirmă că prin activitatea sa A. Kovarski a contribuit la realizarea unui vast program prin care a fost creat un bogat material inițial pentru cercetările ulterioare de genetică, ameliorare și producere a semințelor, un rol aparte revenindu-i în pregătirea cadrelor de înaltă calificare. Aceasta în perioada „înfloririi” științei „lâsenkoviste” care detur-nase mersul firesc al dezvoltării geneticii. Acad. A. Ciubotaru scrie că „A. E. Kovarski pe bună dreptate poate fi considerat o personalitate care răspândește cultura și dreptatea, fiind un propagator al cunoștințelor în mase, al binelui și al onestității”. Trecând prin momente dramatice ale vieții, A. Kovarski nici nu putea fi altul. Or, fratele său mai mare, Mihail, specialist în domeniul mecanizării agriculturii, a fost împușcat în anii 1930 ca „dușman al poporului”, iar profesorul său P. Podgornai a fost arestat în aceiași ani de răstriaște.

Materialele de arhivă dezvoltă aspecte inedite din biografia științifică și cea privată a academicianului A. Kovarski. Traseul științific, direcțiile de cercetare au fost marcate intens de amprenta timpului. S-a mizat pe aspectul pragmatic al soluționării problemelor economice din RSS Moldovenească. Activitatea de cercetare științifică a savantului a fost continuată de câțiva membri ai familiei sale.

CONTINUITATE: DINASTIA KOVARSKI

Fiul mai mare, **Valentin Kovarski** (1927–2005), a fost agronom și fiziolog. Autor și coautor a mai multor lucrări științifice, printre care monografiile *Opticheskaya tekhnologiya uvelicheniya pitatel'nosti kormov* (Tehnologia optică de creștere a valorii nutritive a nutrețurilor) (2005) și *Protsessy uvelicheniya obmennoy energii kormov i biologicheskoy tsennosti proteina pri adaptivnom pitanii zhivotnykh* (Procesele de intensificare în nutriția adaptivă a animalelor a schimbului de energie și a valorii proteinei din furaje) (2007).

Fiica lui Valentin Kovarski și nepoata lui Anatol Kovarski, **Nina**, este biolog și biochimist, iar soțul ei, **Ilia Trombițki** – ecolog.

Fiul mai mic, **Vladimir Kovarski** (1944–1995), după absolvirea studiilor medii a activat în calitate de laborant și laborant superior la Institutul de Cercetări Științifice pentru Porumb și Sorg (azi Institutul de Fitihtehnie „Porumbeni”).

Fiul mijlociu, **Victor Kovarski** (n. 31.XII.1929, Harkov – d. 04.VII.2000, Chișinău) a absolvit Școala Medie nr. 3 din Chișinău și Facultatea de Fizică și Matematică a Universității de Stat din Chișinău (1952). S-a specializat la Catedra de fizică teoretică, teza de licență fiind elaborată sub îndrumarea membrului corespondent Iuri Perlin (1917–1990). A activat în calitate de asistent, apoi conferențiar universitar la Catedra de matematică superioară și mecanică teoretică a Institutului Agricol „M. Frunze” din Chișinău (1952–1961). A continuat activitatea în calitate de cercetător științific superior la Institutul de Matematică al AȘM (1961–1963), la Secția de Fizică Teoretică, la Secția de Electronică Cuantică și Teorie a Semiconductorilor a Institutului de Fizică Aplicată al AȘM (1963–1969); a fost șef al Laboratorului de Fizică CINETICĂ al aceleiași Institut (1969–2000).

În 1959, la Institutul de Fizică Teoretică din Kiev a susținut teza de doctorat cu tema *Issledovaniya teorii rasseivaniya i rekombinatsii v poluprovodnikakh* (Studiul teoriei dispersiei și recombinării în semiconductori). În același institut, în 1970, a susținut teza de doctor habilitat cu tema *Teoriya mnogokvantovykh protsessov v kristallakh* (Teoria proceselor multiquantice în cristale). Fondator al școlii științifice a proceselor neadiabatică, a efectuat cercetări în domeniul fizicii proceselor multiquantice în medii atomice, moleculare și corpuri solide. A stabilit în premieră rolul caracteristicilor statistice ale radiației electromagnetice în procesele multifotonice; a formulat aproximația ne-kondon în teoria tranzițiilor nonradiative și a recombinării neradiative. A publicat peste 230 de lucrări științifice, inclusiv cinci monografii. În 1972 a fost ales membru corespondent, iar în 1992 – membru titular al AȘM. În

1999 a publicat cartea autobiografică *Strela vremeni v moey zhizni* (Săgeata timpului în viața mea). A pregătit 25 de doctori și 5 doctori habilitați în științe [11].

A fost căsătorit cu colega sa de grupă Brighitta Orenștein (1930–1998), fizician și etnograf regional, doctor (candidat) în științe fizico-matematice. Autoare a cărților de broderie și tricotate: *Uzory vyazaniya kryuchkom* (Modele de croșetat) (Chișinău: Timpul, 1986, 1988), *Uroki vyshivaniya* (Lecții de broderie) (coautor, Chișinău: Timpul, 1988, 1989), *Vyazhem dlya detey* (Tricotăm pentru copii) (Minsk: Polâmea, 1989). A elaborat manualul pentru instituțiile de învățământ superior *Fizika v zadachakh* (Fizica prin probleme) (Chișinău, 1993) și un indice bibliografic al publicațiilor din domeniul matematicii și disciplinelor conexe în URSS. Prin contribuția sa a văzut lumina tiparului în ediții separate, în limbile română și rusă, culegerea de biografii ale academicienilor originari din Basarabia și Transnistria [15].

Evgheeni, feciorul lui Victor Kovarski (n. 1953), este doctor habilitat în științe fizico-matematice (2000), iar fiica **Larisa** (1958–1990) a fost medic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ȘI NOTE

1. În datele din fondul personal este notat că s-a născut la 23 ianuarie 1904. Anatoli Kovarski, fondul personal nr. 3, Arhiva centrală a AȘM.
2. Anatoli Kovarski, Dosarul personal, F 1, Inventar 3, nr. 5621, Arhiva centrală a AȘM.
3. Menționăm că în alte surse denumirea rezervației este *Stepnoy zapovednik Chapli – Askaniya-Nova* (Rezervația de Stepă Chapli – Askania-Nova).
4. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSP a RM), Fond 51, inv. 3, dos. 242, f. 43-44.
5. Ibidem, inv. 51-5, dos. 676, f. 41.
6. Ibidem, inv. 4, dos. 19, f. 260-262.
7. Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (AC a AȘM), Fond 1, inv.1/1, dosar 102^a, ff. 80, 90-91, 95.
8. Ibidem, inv.1/2, dosar 23, ff. 99-100.
9. AOSP a RM, Fond 51, inv. 4, dos. 305, f. 71-74.
10. AC a AȘM, Fond 1, inv.1/1, dosar 43, ff.1-9
11. Membrii Academiei de Științe a Moldovei. Dicționar 1961–2006. Știința, 2006, p. 84-85.
12. AOSP a RM, Fond 51, inv. 7, dos. 416, f. 23-33.
13. Societatea Geneticienilor și Amelioratorilor din Republica Moldova: De la congres la congres. Red. Maria Duca, Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan”, 48 p.
14. Pravoslavie v Moldavii: vlast', tserkov', veruyushchie. 1940-1991. Sobranie dokumentov v 4-kh tomakh. Otvestvennyy redaktor, sostavitel' i avtor predisloviya V. I. Pasat. Tom 2 (1953–1960), 2010, planșe.
15. Brighitta Covarschi, I. Jarcuțchi. Academicienii din Basarabia și Transnistria. Portrete bibliografice (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea). Chișinău: CETINI, 1996. 127 p.